

УДК 94[(437.1/.2)+(439)]:33"1990/20"

О. І. Брусиловська, канд. політ. наук, доц.
Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра міжнародних відносин
К. 32, Французький бул., 24/26, м. Одеса-58, 65058, Україна,
(380482)633259, e-mail: cis_asc@paco.net

ШЛЯХИ ЕКОНОМІЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЧЕХІЇ ТА УГОРЩИНИ НАПРИКІНЦІ ХХ — НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.ст.

У статті проаналізовано досвід економічної трансформації двох країн — лідерів східноєвропейського регіону. Проведено аналіз особливостей реформ у цих країнах згідно з двома варіантами концепцій — градуалістським та радикальним. Показано вплив економічних реформ на соціальну сферу суспільства, нагромадження кризових явищ в Угорщині й Чехії та шляхи їх переборення. Зроблено прогноз на майбутнє, виходячи з можливих варіантів перебігу подій.

Ключові слова: посткомунізм, економічна трансформація, градуалізм, радикалізм.

Економічна трансформація є одною з найважливіших складових посткомуністичних перетворень країн Центральної та Східної Європи. Наразі країни регіону нагромадили оригінальний досвід, що досить суттєво відрізняється від країни до країни. Таким чином сучасна Україна в змозі провести ревізію східноєвропейських надбань та помилок і використати цей досвід при складенні власного плану трансформації, чого так бракувало протягом усього періоду української незалежності.

Тема економічної трансформації досить популярна в історіографії як Сходу, так і Заходу Європи. Серед російських економістів слід перш за все назвати С. Глінкіну, С. Колчина та М. Головніна. В їхніх працях процес економічних реформ піддано ретельному аналізу, зроблено критичні висновки щодо ціни посткомуністичних реформ узагалі. Парадоксальним чином певний песимізм росіян поділяють найкращі дослідники з країн Східної Європи (А. Шагварі, Я. Корнаї). Разом із тим слід зазначити, що досвід останніх років проаналізовано лише частково, до того ж у літературі ще не знайшла свого висвітлення тема порівняльного аналізу процесів економічної трансформації в Чехії та Угорщині. Саме цим питанням присвячено означену статтю.

Угорщина з 1994 р. вперше переходить від спаду до зростання ВВП на 2%. Збільшення зарплатні дорівнювало навіть 27%. Деяко скоротився рівень безробіття (до 500 тис.). Частка приватного сектора у ВВП підвищилась до 60%. Але інші показники свідчили про тяжкий стан економіки (пасивне сальдо торгівлі, зростання

зовнішнього боргу до 4 млрд. дол., дефіцит держбюджету). [1, с. 94]. Та уряд Угорщини саме в 1994 р. прийняв рішення звернутись до ЄС із заявкою на вступ (1 квітня 1994 р.), що може бути розцінено також як заявка на зміну економічної стратегії країни.

У березні 1995 р. було прийнято "програму Бокроша", названу на ім'я міністра фінансів в уряді Д. Хорна, що почав працювати за 9 місяців до того. Було взято курс на прискорення трансформації по кількох основних напрямках, так чи інакше пов'язаних із метою стабілізувати та оздоровити фінансову сферу економіки: 1) скасували обов'язковий продаж валютної експортної виручки; 2) було впроваджено додаткове мито на імпорт; 3) почалась підготовка до прискорення приватизації, що мало надати державі необхідні кошти на подальшу перебудову економіки — приблизно 2,5 млрд. флоринтів.

Разом із тим передбачався перехід до жорсткої економії за рахунок скорочення державних витрат, у тому числі на соціальні потреби. В Угорщині мали запровадити платню за навчання у вузах, за медичну допомогу, скоротити допомогу на дітей, обмежити збільшення заробітної платні робітникам бюджетних організацій та державних підприємств. Брак капіталів пояснював і намагання держави швидше продати своїм громадянам нерухомість: за 1992–1997 рр. 78% квартир було продано в примусовому порядку.

Ця стабілізаційна програма поклала край відносному політичному спокою в Угорщині. Більшість народу була проти реформ, але із часом хвиля протестів спала, коли стали очевидними перші позитивні тенденції в соціально-економічному житті.

Приватизаційну програму було розпочато у вересні 1995, вона охопила 300 державних підприємств, а далі було заплановано навіть продаж енергетичного комплексу країни. Протягом 1995–1998 рр. у приватні руки було передано значну частину електроенергетики, газової та нафтової промисловості (головним чином, закордонним інвесторам), почалась приватизація банківського сектора.

Видатний угорський економіст Я. Корнаї разом із тим попереджував, що показник приватизації сам по собі мало про що говорить. "Приватний власник з 20–25% акцій може відігравати головну роль в акціонерній компанії, якщо представник державної частки акцій веде себе пасивно. З іншого боку, може мати місце й так звана "перехресна власність", коли держава формально не є більше власником компанії, але значна частка її акцій належить державному банку, що має великий вплив на справи компанії". [2, с. 76]. Отже, головне — не частка приватизованих активів, а результати приватизації.

В Угорщині приватизація часто супроводжувалась реорганізацією та реструктуризацією підприємств. Найбільші та найцінніші підприємства продавалися шляхом конкурентних торгів (тендерів та аукціонів). Середні та дрібні фірми приватизувались за спроще-

ною схемою акціонування: за готівку чи в кредит (головним чином, для заохочення національного підприємця). Деякі збиткові держпідприємства теоретично ліквідувались, тобто на продаж виставлялись лише їхні матеріальні активи; це створило чималі можливості для легальної крадіжки держмайна. Усі ці форми виникли методом спроб та помилок, без заздалегідь продуманого плану.

Приватизація тільки в 1995 р. надала бюджету близько 5 млрд. дол., що було дуже важливо для держави з перехідною економікою. Крім прямих надходжень, приватизація заохочувала нових власників, перш за все іноземців, до подальшого вливання капіталу в угорську економіку. Дуже часто в контракті на продаж держпідприємства був пункт про обов'язкове інвестування в нього нових капіталів покупцем у короткий строк [3, с. 70].

Існувала точка зору, що з приватизацією нерозривно пов'язана корупція. Нові власники охоче вводили до складу своїх правлінь представників впливових політичних організацій або осіб, що були з ними пов'язані. Але в Угорщині дуже рідко такі зв'язки були реально виявлені.

Приватизація відіграла значну роль у процесі трансформації, але ще більшу роль мав процес створення нових приватних підприємств. Це не випадковість, адже саме в Угорщині легальний приватний сектор за соціалістичних часів був більш розвинутий ніж будь-де. Інший шлях його розвитку — це зміна статусу "тіньової економіки". До кінця 90-х вона надавала 30% реального ВВП. Тож треба було переглянути оподаткування приватного сектора й надати можливість "тіньовикам" вийти з глухого куту, куди їх загнала урядова політика.

Не набагато відрізнялась ситуація в другій країні, що розглядалась як лідер економічної трансформації в регіоні, — Чехії. Катализатором чеської кризи в середині 90-х рр. стали політичні проблеми, але коріння її треба вбачати в поступово нагромаджених помилках попереднього періоду трансформації. Ще в 1995 р. чеські реформи загальмували: було зупинено процес приватизації, не розвивалась банківська система, почав зростати дефіцит торгового балансу. Уже в 1996 р. він склав рекордну суму — 5,9 млрд. дол. Помилкою уряду слід uważати також недостатню увагу до реструктурування промисловості. Третину підприємств складали збиткові заклади, 50% працівників — надлишок виробничої сили. До цього додалися такі проблеми, як падіння міжнародного рейтингу інвестиційної надійності (Чехія з 35-го місця перемістилась на 44-те), технологічне відставання від Заходу, виплату зовнішнього боргу (21,5 млрд. дол.) [4, с. 33].

Чеський курс на економію, обмеження імпорту, знижки видатків бюджету на інвестиційну та соціальну сферу, "заморожування" зарплатні, підвищення цін за електроенергію та воду не стільки вирішував економічні проблеми, скільки генерував проблеми соціальні. Одним із показників величезної відстані Чехії від розвинутих країн була ситуація з оплатою праці. Наприклад, середній

робітник на автомобілебудівному заводі "Шкода" (м. Млада-Болеслав) отримував 400–450 дол. на місяць, тоді як за відповідний рівень кваліфікації робітник німецького концерну "Фольксваген" (м. Вольфсбург) отримував 4000–4500 дол. [5, с. 22].

Певні позитивні зміни в економічному розвитку належать в обох країнах до кінця XX ст. У 1997 р. в Угорщині було досягнуто різке зростання експорту: як вважається за рахунок дешевого форинта й, таким чином, підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Темпи ВВП, спочатку невисокі, досягли 4,6% у 1997 та 4,9% у 1998 р.

Економічні реформи проводились відповідно до завдань, які висувала необхідність прискорити підготовку Угорщини до вступу в ЄС. З січня 1996 р. почав діяти новий валютний кодекс, який повністю звільнив валютну систему країни від державного контролю, пізніше були прийняті інші законодавчі акти, що приводили соціально-економічну структуру країни у відповідність до євростандартів. У березні 1996 р. Угорщина одною з перших у регіоні вступила в ОЕСР; у липні 1997 р. ЄС визнав, що Угорщина відповідає вимогам організації та може бути прийнята протягом наступних 5 років.

Протягом другої половини 90-х рр. Угорщина залишалась на першому місці за обсягом прямих та портфельних іноземних інвестицій. Інвесторів особливо заохочувала консолідованість угорської економіки, а також те, що країна завжди пунктуально сплачувала борги, не намагалась отримати мораторій чи реструктуризувати свій борг. До того ж корпоративний податок в Угорщині складав 18%, тоді як у Польщі — 34%; зарплатня тут нижче ніж в ЄС, хоча рівень кваліфікації та трудової дисципліни робітників досить високий [2, с. 79].

Про значення іноземних інвестицій говорить, наприклад, факт, що такі компанії, як "Дженерал Моторс", "Форд", "Судзукі", "Ауді" створили автомобілебудівну галузь, яка раніше не існувала (до 1996 р. вклали в Угорщину 1,3 млрд. дол.). З 1995 р. 90% європейського виробництва "Дженерал Електрик" було розташовано в Угорщині, тоді як деякі західноєвропейські філії були закриті. В Угорщині знаходиться і єдиний дослідний центр компанії за межами США [6, р. 160].

За період 1993–1998 рр. загальний обсяг державних витрат скоротився з 50% ВВП до 39%. Майже три чверті цих грошей ішло на різного роду соціальні потреби, тоді як сукупний обсяг витрат на держу правління, оборону та підтримку економіки складав лише 11,6% ВВП. Кількість людей, що отримували гроші від держави, скоротилась з 870 до 816 тисяч; отже, фонд зарплатні держсектора економіки знизився з 8,1 до 7,2% ВВП. Таким чином за кількістю частки працівників державного сектора в загальному числі зайнятих Угорщину "випередили" навіть деякі держави Європи (Франція, Австрія, скандинавські країни). Своєчасно проведені реформи дозволили Угорщині витримати азіатську фінансову кризу 1998 р., що вдарила по багатьох країнах Європи [7, с. 78].

На 1999 р. Угорщина продемонструвала стабільність основних економічних показників. Зростання ВВП склало 3,9%, інвестицій +6%, промислового виробництва — 10,2%. Безробіття скоротилось до 7,1%. Темпи інфляції дійшли до позначки 10% [8, с. 43]. Значно підвищилось виробництво праці, що склало дві третини від австрійської. Досягненням стало намагання уряду скоротити державний борг: якщо в 1993 р. він складав 87,9% ВВП, то в 1999 р. — 61%. Але для того, щоб стати лідером регіону Угорщині треба було значно прискорити зростання ВВП.

Вирішення сьогоденних проблем подекуди примушувало урядовців забувати про загрози, що можливо виникнуть у майбутньому через їхні помилки. Відомий угорський учений Агнеш Шагварі наприкінці 90-х рр. назвав існуючу модель трансформування помилковою, бо може призвести тільки до виникнення в Східній Європі варіанту раннього "дикого" капіталізму. Якщо не з усіма його висновками можна погодитись без зауважень, наприклад щодо помилковості підписання Вишеградської угоди, то не можна не зважати на справедливості його побоювань щодо наслідків загальної приватизації. Він писав, що в сучасній Угорщині в цілому витрачено суспільне майно, тож держава не має важелів управління економічними процесами. На його думку, слід було розробити систему зворотного викупу підприємств, пільгового оподаткування, створення консорціумів, спеціальних концесій, цілеспрямованого кредитування та ін. [9, с. 69].

Я. Корнаї також критично ставився до угорської моделі реформування. Він розумів, що причиною обрання тактики градуалізму були особливості ментальності політичних еліт країни: вони були не готові до конфліктів, намагались не впроваджувати "радикальні, непопулярні дії, а максимізувати споживання ціною зростання соціального боргу" [2, с. 81]. Угорський шлях переходу до ринку отримав підтримку громадян, але, на думку Корнаї, ця політика залишила майбутнім поколінням великий та небезпечний соціальний борг.

У 1999 р. Угорщина досягла докризового рівня, отже, було зроблено висновок про закінчення першого етапу реформ. Серед іншого було переглянуто погляд на рецесію: тепер вона розглядалась як феномен перехідного періоду, як необхідна ланка, що заклала основи наступного підйому. Спроби стимулювати економічне зростання призводили тільки до ще більших втрат ВВП. Також неперспективними виявились спроби стимулювати сукупний попит; його зниження сприяло зменшенню зовнішнього боргу.

Чехія у 2000 р. повернулася до позитивних показників зростання, хоча у світі панувала загальна тенденція до зниження; ВВП Чехії збільшився на 2,3% (показник 1999 р. — 0,5%), а в 2001 р. — на 3,2. Таким чином Чехія протягом усього періоду реформ залишалась лідером (разом зі Словенією та Словаччиною) за значенням ВВП на душу населення й динамікою ВВП. Це підтверджує важливість стартового рівня посткомуністичних перетворень.

Чехія (як і Словаччина) підтримувала низькі темпи інфляції. Цього вдалося домогтись лише завдяки жорсткій політиці, що була направлена на стримування зростання цін. У 2000 р. також змінилася ситуація з рівнем безробіття. Несподівано Чехія стала країною з найменшим рівнем безробіття (розділила лідерство з Румунією) у регіоні. Це пояснюється цілою низкою нових заходів уряду, що впроваджувались цілком свідомо на відміну від стратегії Словенії, Польщі, Словаччини, уряди яких орієнтувались на економічне зростання на базі лише ефективної зайнятості й скидали зайву робочу силу, що накопичилася в період планової економіки.

На думку більшості аналітиків, Чехія на 2000 р. впритул наблизилась до соціально-економічного рівня ЄС та фактично першою з країн ЦСЄ завершила болісний період переходу до ринкової економіки.

Досвід Чехії може прислужитись іншим країнам регіону, тому що, незважаючи на певну національну специфіку, ми бачимо тут і коріння багатьох східноєвропейських проблем. Треба підкреслити, що значна їх частина вже вийшла з-під контролю національних урядів. За останні 10 років багато важелів влади перейшло до рук транснаціональних корпорацій. Великі міжнародні фінансові інститути захопили банки в Східній Європі: у Чехії — 54%, а в Угорщині — всі 80%. Не треба, звичайно, розглядати тільки негативні сторони цього процесу. Країни ЦСЄ отримали разом з іноземним банківським капіталом ефективну та стабільну банківську систему, доступ до міжнародних фінансових ринків, можливість більш сталого розвитку. Але не слід забувати й про те, що банки з іноземним капіталом можуть слугувати провідниками криз, що почались за кордоном (магнати можуть раптово вивести свої капітали з даної країни), а можуть стати каналом для проникнення до Східної Європи проблем розвинутих країн.

Разом із тим вступ до ЄС (Чехія одною з останніх центральноєвропейських країн подала заявку 23 січня 1996 р.) міг стати найважливішим чинником для вирішення кризових ситуацій. У серпні 2002 р. більша частина Чехії, у тому числі й Прага, опинилась під водою Влтави, рівень якої піднявся до найвищої відмітки за останні 800 років. Від повені постраждали тисячі людей, були зруйновані десятки населених пунктів, сотні домівок. Але великий матеріальний збиток було значною мірою компенсовано дотаціями ЄС, що поставився до Чехії вже як до майбутнього союзника по Євросоюзу.

Сучасну макроекономічну ситуацію в Чехії можна характеризувати як стабільну. У 2001–2003 рр. зростання ВВП складало у середньому 2,8% на рік. 80% ВВП вироблено в приватному секторі. Зростання промислового виробництва складало у 2003 р. 6%, та було забезпечено за рахунок підприємств за іноземною участю, доля яких склала 50%. Завдяки великому притоку прямих іноземних інвестицій (у 2002 р. — 8,4 млрд. дол., у 2003 р. — 5 млрд. дол.), більша частка яких йшла на створення нових підприємств,

курс крони почав стабільно зростати по відношенню до долара та євро. Сильна крона допомагала утримувати інфляцію на низькому рівні (у 2003 р. — 0,1%; у 2004 р. — 3% — за рахунок підвищення цін на паливо). ЧНБ завдяки жорсткій фінансово-кредитній політиці утримував під контролем інфляцію (у 2002 р. — 1,4%, у 2003 р. — 0,4%). Середня зарплатня склала 640 дол. За рівнем життя Чехія зайняла 36 місце у світі [10].

У 2002 р. почався черговий етап банківської реформи в Чехії, викликаний директивами та рекомендаціями ЄС. До цього в чеському законодавстві спостерігалась асиметрія на користь регулювання банківської діяльності за рахунок інших суб'єктів фінансового ринку. У 2002 р. були прийняті поправки, що направлені на забезпечення комплексного регулювання ринку та захист споживача — клієнта фінансових інституцій. Основна увага приділялася розмежуванню повноважень та координації дій міністерства фінансів ЧР, ЧНБ та Комісії із цінних паперів. У ЧР існує всього 39 комерційних банків (окрім центрального ЧНБ); 26 з них були філіями іноземних банків. Тепер їх функціонування перебувало під більш пильним контролем не тільки з боку країни-засновника, а й ЧНБ. Експерти ЧНБ уважали, що Чехія створила передумови для здорового розвитку банківського сектора, що виключають серйозні проблеми системного характеру.

У 2003 р. було введено новий закон про податки; у його основу закладені принципи, що використовуються в ЄС. Таким чином, система, що почала діяти в ЧР, стала за суттю сумісною з європейською.

Невирішеною залишилася проблема безробіття, що на 2003 р. склала 10,4% (540 тис. осіб) від загального числа працездатного населення. В окремих регіонах — у Північній та Північно-Західній Чехії, Північній Моравії та Остраво-Карвинському районі — рівень безробіття перевищив 15–20%. Іншою проблемою було пасивне сальдо зовнішньої торгівлі. У 2003 р. дефіцит склав 2,6 млрд. дол.

В умовах, коли економічна трансформація ще не була завершена, вступ Чехії в ЄС означав виникнення нових проблем та перспектив. Серед головних ризиків — зростання цін, закриття неефективних підприємств, запровадження квот на виробництво сільгосппродукції, конкуренція з розвинутими економіками країн ЄС без можливості захищатись ввізними квотами та митними зборами, технічні труднощі, пов'язані з адаптацією до високих стандартів та норм ЄС.

Угорщина підбила підсумки попереднього етапу у 2000 р. і її прем'єр-міністр В. Орбан оголосив, що в економіці Угорщини завершився перехідний період і почався новий, пов'язаний з реалізацією "Плану Сечені" (план, що був названий на ім'я угорського реформатора ХІХ ст.), розрахованого на 6 років. Метою плану було створення нової моделі економічного зростання, що дозволить підвищити конкурентоспроможність країни. У плані фігурували 7 програм

розвитку економіки, на фінансування яких із держбюджету вже в перші два роки було виділено більше 2 млрд. дол. ЄС на кожну з програм виділяє фінансову допомогу від 40 до 300 тис. євро. [6, р. 169]. Це були програми: 1) розвитку підприємництва, 2) жилого будівництва, 3) розвитку туризму, 4) досліджень та інновацій, 5) розвитку транспортної інфраструктури, 6) регіонального розвитку, 7) інформаційного суспільства та економічного розвитку.

За оцінками уряду виконання "Плану Сечені" потребувало додатково 1,5–2 млрд. дол. іноземних інвестицій на рік. Акцент робився на стимулюванні інтеграції підприємств з іноземним капіталом в угорську економіку. Підтримка надавалася орієнтованим на експорт підприємствам. Вітчизняні виробники могли стати субпостачальниками для угорських філій ТНК. Особлива урядова підтримка також була гарантована інвесторам, що розміщували капітали в економічно менш розвинутих регіонах Угорщини.

За іноземними інвестиціями на душу населення Угорщина продовжувала бути лідером у регіоні (2300 дол.). Усього на рік країна отримувала 1,8 — 1,9 млрд. дол. (до 80% з них вкладали ТНК). Усього за перше десятиріччя реформ Угорщина отримала 16,7 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій.

Промисловість країни майже повністю перебувала в приватній власності (80%). Угорщина була лідером і у сфері реформування промислової структури. За 10 років старі неефективні напрямки розвитку виробництва були замінені новими, орієнтованими на експорт (автобудівництво, виробництво електронно-обчислювальної техніки, побутової електроніки, обладнання зв'язку і т. ін.).

Структура угорської економіки стала мати двоїстий характер. Існувало менше 50 великих орієнтованих на експорт компаній, переважно іноземних, і близько 800 малих та середніх підприємств, орієнтованих на внутрішній ринок (що були переважно національними). Великі ТНК виробляли основну частку ВВП, більше 75% експорту, здійснювали майже весь обсяг науково-дослідних робіт, але їх розвиток слабо впливав на розвиток національних виробництв.

Тенденцією останніх років стало те, що капітали ТНК вносилися на організацію виробництва комплектуючих вузлів та агрегатів; ряд дочірніх підприємств та філій отримав статус європейських виробничих центрів.

На початку 2002 р. за обсягом ВВП на душу населення Угорщина знаходилась на середньому рівні країн ЄС. Підприємства з іноземним капіталом виробляли 40% ВВП [11]. Головним досягненням уважалося створення промислового сектора, що став найбільш конкурентоспроможним у регіоні. Структура угорського експорту була аналогічна структурі розвинутих країн: провідне місце зайняла продукція машинобудівництва, частка якої у 2000 р. складала 60% (в імпорті частка машинотехнічних виробів — капіталомістких та високотехнологічних — досягла 51%).

За загальним зростанням частки машинобудівної продукції в експорті-імпорті стояв розвиток так званих вільних промислових

зон, у яких діяли мультинаціональні машинобудівні компанії, головним чином із країн ЄС. Їхній імпорт не обкладався митом, а виробництво на експорт було вільне від сплатування податку на додаткову вартість. До 2000 р. в Угорщині було вже 120 таких зон (перша зона виникла в 1993 р.).

Різко виріс ступінь участі Угорщини в міжнародному поділі праці: у 1993 р. обсяг торгівлі у розрахунку на душу населення складав 2095 дол., а у 2000 р. — 6016 дол.

Стан угорської економіки демонструють такі основні економічні показники. Темпи зростання економіки в 2003 р. складали 3%, дефіцит держбюджету — близько 4,5% млн. євро (5,6% від ВВП), дефіцит зовнішньоторгового балансу — 4,5 млрд. євро (на 30% більше ніж у минулому році), інфляція — 4,7%, коефіцієнт безробіття впав до 5,6%. Мінімальна зарплата встановлена в розмірі близько 255 дол.

Разом із тим треба зазначити, що сьогодення ситуація радикально відрізняється від ситуації, у якій проходили технотронні революції в Західній Європі. Висока вартість інтелектуальних товарів постійно зростає. Індустріалізація та модернізація виробництва дорожчають, у тому числі й унаслідок зростання ліцензійних виплат та авторських платежів. І. Бураковський називає це "зачарованим технологічним колом": для розвитку експорту потрібна модернізація виробництва на основі сучасних технологій, а для цього потрібні кошти, які може дати експорт. Це своєрідне "зачароване коло бідності", тільки в умовах науково-технічної революції. [12, с. 44]. Тож об'єктивно визначеним є поглиблювання технологічного відставання посткомуністичних країн від технологічних лідерів. Одним із можливих варіантів зміни цього шляху може бути співробітництво підприємців на наднаціональному рівні.

Усе вищезазначене не дозволяє підходити до сучасного стану східноєвропейського трансформування легковажно, адже зрозуміло, що тривких засад економічного зростання в країнах регіону немає.

Загалом є дві точки зору на сучасний етап східноєвропейської трансформації. Перша, більш поширена, виходить із того, що країни регіону успішно пройшли перший етап економічних перетворень, заклавши підвалини подальшого наближення до західних зразків. Виразниками такої думки є С. Колчин та М. Головнін, що створили свою схему фаз економічної трансформації регіону. 1. Стабілізація (5 років), що характеризується лібералізацією цін, кінцем усупільненого виробництва, безсистемною приватизацією. 2. Перебудова (5–10 років), де складено банківську систему, проведено малу та середню приватизацію, демонополізацію, з'являється новий клас власників та підприємців. 3. Стабільне піднесення (10 років). На завершальному етапі, що зараз починають країни регіону буде завершено велику приватизацію, виникне культура підприємництва, що дозволить країнам Східної Європи вступити в ЄС. [8].

Друга, менш оптимістична, доводить, що більшу частину цього періоду займає трансформаційна криза, на подолання якої пішло

багато років. Таким чином, лідери регіону (перш за все Польща) у кінці сторіччя тільки підійшли до створення умов для майбутньої трансформації. Російський економіст С. Ю. Глазьев розрізняє шість основних техноекономічних укладів в індустріальній історії людства. Якщо країни СНД знаходяться на 3-му ступені (характеризується розвинутою електротехнікою, сталеливарним виробництвом, неорганічною хімією), то країни ЦСЄ — на 4-му (автобудівництво, кольорова металургія, виробництво товарів довгострокового використання, синтетичних матеріалів, нафтопереробка). Тож їм необхідно замінити 4-й уклад 5-м (електроніка, телекомунікації, роботобудівництво) та створювати умови для переходу до 6-го укладу (біотехнологія, тонка хімія, космічна техніка) [13, с. 17].

У такому разі слід зазначити, що приєднання до ЄС було правильно розцінено посткомуністичними елітами як найкоротший шлях до бажаного майбутнього. Отже, зі вступом Польщі, Словенії, Словаччини, Угорщини та Чехії до Євросоюзу у травні 2004 р. для регіону в цілому розпочався новий період посткомуністичного трансформування, що не завершено, але тепер буде проходити в якісно інших умовах. На початку нового століття, після більш ніж десяти років реформ, усе ще рано підбивати підсумки східноєвропейських перетворень. Можна казати лише про закінчення певного етапу посткомуністичної трансформації. За цей час країнами Центральної Східної Європи було накопичено оригінальний досвід, що у свою чергу запозичили їх найближчі сусіди з Південно-Східної Європи. Попри всі труднощі першого етапу було виявлено основні закономірності економічного розвитку в перехідних суспільствах, що надає можливість з обережним оптимізмом дивитись в майбутнє регіону.

Література

1. Бредова В. М. Экономика стран Центральной Восточной Европы в 1998 году // Вестник научной информации. Реформы: вчера, сегодня, завтра. — 1999. — № 7. — С. 65–96.
2. Корнаи Я. Макростабилизация в Венгрии: политэкономический взгляд // МЭМО. — 1999. — № 3. — С. 74–83.
3. Батизи А. К итогам венгерской приватизации // РЭЖ. — 1998. — № 1. — С. 65–71.
4. Тошовский Й. Высокая степень доверия к Чешскому национальному банку — лучшая оценка его деятельности // ПТИПУ. — 1997. — № 2. — С. 33–34.
5. Новопашин Ю. Новая региональная идентичность центрально-европейских стран как научная проблема // Славяноведение. — 1999. — № 3. — С. 15–29.
6. Elteto A. Changes in specialization and intra-industry trade and the effects of FDI: The cases of Hungary and Spain // JIRD. — 2000. — Vol. 3. — N 2. — P. 153–172.
7. Глинкина С. П. Формирование частного сектора в постсоциалистических странах Центральной и Восточной Европы. — М.: Эпикон, 2000. — 132 с.
8. Колчин С., Головин М. Количественная оценка и сопоставление результатов преобразований в переходных экономиках // МЭМО. — 2000. — № 9. — С. 37–44.
9. Шагвари А. Контрасты между западноевропейской интеграцией и возрождением Восточной Европы // ПТИПУ. — 1997. — № 2. — С. 68–72.
10. Report of Czech National Bank 2003 // www.cnb.gov.ua

11. Ермаков Н. Расширение произойдет вовремя, несмотря на некоторые трудности // Журнал Европейского союза. — 2002. — № 6. — www.eur.ru
12. Бураковський І. Посткомуністичні країни: перелоги системної трансформації // ПД. — 1998. — № 1. — С. 39–51.
13. Хорос В. Постиндустриальный мир: надежды и опасения // МЭМО. — 1998. — № 12. — С. 5–17.

О. И. Брусиловская,

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра международных отношений
К. 32, Французский бул., 24/26, г. Одесса-58, 65058, Украина

**ПУТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ ЧЕХИИ И ВЕНГРИИ
В КОНЦЕ XX — НАЧАЛЕ XXI В.**

Резюме

В статье проанализирован опыт экономической трансформации двух стран — лидеров восточноевропейского региона. Проведен анализ особенностей реформ в этих странах в соответствие с двумя вариантами концепций — градуалистским и радикальным. Показано влияние реформ на социальную сферу общества, накопление кризисных явлений в Венгрии и Чехии и пути их преодоления. Дан прогноз на будущее, учитывая возможные варианты развития событий.

Ключевые слова: посткоммунизм, экономическая трансформация, градуализм, радикализм.

O. I. Brusilovska,

Odessa National University, Department of International Relations,
R. 32, French Bul., 24/26, Odessa-58, 65058, Ukraine

**WAYS OF ECONOMIC TRANSFORMATION OF CZECH REPUBLIC
AND HUNGARY AT THE END OF XX — THE BEGINNING XXI
CENTURIES**

Summary

In this article is analyzed the experience of the economic transformation of two countries — the leaders of Eastern European region and produced reasons about peculiarities of reforms in these countries in compliance with two variants of conceptions — gradualist and radical. The article contains the information about influence of the economic reforms on social sphere, crisis phenomena in Hungary and Czech Republic and ways of its overcoming. The author tries to give prognosis with calculation of possible variants of the development of events.

Keywords: post-communism, economic transformation, gradualism, radicalism.